

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

De leerschool [1785-1796]

‘In een maand die ik nu in Coppenhague heb doorgebracht heeft de zonne zelden dit gedeelte van de aarde beschenen. De regens blijven bij aanhoudendheid voortduren,’ zo schreef Van der Goes op 6 september 1785 aan zijn meesters, Hunne Hoog Mogenden Staten-Generaal.¹ Zijn sollicitatie had succes opgeleverd. Op 25 april 1785 hadden de Staten-Generaal, op voordracht van de Gedeputeerden van de Staten van Holland, Van der Goes benoemd tot ‘extraordinaris envoyé’ ofwel buitengewoon gezant aan het Deense hof als opvolger van Christiaan Albrecht graaf van Rechteren, die naar St. Petersburg werd overgeplaatst.²

Hoe de sollicitatieprocedure in zijn werk is gegaan valt niet te reconstrueren. Het is niet duidelijk of Van der Goes zelf het initiatief heeft genomen of dat hij is aangemoedigd. Hij beschikte op dat moment niet over uitgebreide bestuurservaring. Misschien was het feit dat de familie Van der Goes tot de bestuurselite behoorde voldoende aanbeveling. Sociale vaardigheid had hij wel. Van nauwe banden met de Oranjepartij of die van de patriotten blijkt niets. De familie Van der Goes was een ‘bekende, oude gedistingeerde familie’ volgens de geloofsbrief die Van der Goes in Kopenhagen aanbood³ en zal niet onbemiddeld zijn geweest. Sprake van een belangrijk fortuin was er stellig niet. Van der Goes kon behalve op zijn ambtelijk inkomen en buitenlandtoelage rekenen op inkomsten uit de heerlijkheid Dirksland, terwijl zijn inkomen als secretaris van Den Haag niet werd stopgezet. Opvallend is dat de benoeming plaatsvond hoewel Van der Goes niet getrouwd was. In het algemeen, en zeker bij koninklijke hoven, kon de intellectuele aanwezigheid en sociale betrokkenheid van een echtgenote in die tijd van essentieel belang zijn. Het voeren van een diplomatieke huishouding is ook vandaag de dag geen sinecure.

Wanneer men de presentielijst van de betrokken vergadering van de

Staten-Generaal bekijkt, komen daarop een paar Van der Goes niet onbekende namen voor. Johan Patijn kende hij in diens functie van Haagse burgemeester. Dirk Jan baron van Heeckeren van Brandsenburg was een broer van de Van Heeckeren met wie Van der Goes tien jaar eerder op reis was. Bovendien diplomaat, evenals Reinier van Haeften, oud-gezant te Constantinopel, en Mattheus Lestevenon, oud-gezant te Parijs, bij wie Van der Goes tijdens zijn reizen geluncht had. Griffier Hendrik Fagel was voor de Haagse schepensecretaris ook geen onbekende.⁴

Gezant aan het Deense hof

De benoeming kon overigens niet eerder plaatsvinden dan nadat door het Deense hof ‘agrément’ was verleend, met andere woorden: dat men had laten weten dat de beoogde nieuwe gezant welkom was. Tijdelijk zaakgelastigde Roest schreef op 17 mei 1785 aan de Staten-Generaal dat minister van Buitenlandse Zaken graaf Bernstorff: ‘mij in de allerpoetste termen betoogd [heeft] dat deze keuze alleraangenaamst aan Zijne Majesteit was’.⁵ In juli 1785 nam de voorbereiding van zijn uitzending een aanvang. Zelfs schrijfbehoeften – zijn primaire communicatiemiddelen – moesten voor eigen rekening worden besteld. Een partij van 27 colli verhuisgoed, verzekerd voor negenduizend gulden, werd vanuit Amsterdam naar Kopenhagen verscheept.⁶ Op 13 juli verscheen Van der Goes in de vergadering van de Staten-Generaal om afscheid te nemen, toevallig in aanwezigheid van prins Willem v, die gekomen was om instemming te vragen met een voorgenomen militaire inspectiereis naar Culemborg. Het onderhoud met Hunne Hoog Mogenden was eerbiedig en bijna devoot. Van der Goes ontving daarna zijn acte van indemniteit en zijn diplomatiek paspoort. Aan zijn jongere broer Franc, inmiddels stedelijk ontvanger van Den Haag, gaf hij enkele cassettes met persoonlijke documenten, waaronder de leenbrief van Dirksland en zijn Harderwijkse promotiebul, in bewaring. Eind juli ging Van der Goes op reis. Na een week kwam hij in Hamburg aan, waar hij oponthoud had. Hij schreef aan Fagel: ‘mijne reiskoets heeft veel geleden doordien de wegen door de menigvuldige regen zeer slecht waren’.⁷ Natuurlijk schreef hij zijn vader in Den Haag, die hem met een bemoediging antwoordde: ‘Vos intentions sont bonnes et conables, mon cher Maerte, perséverez toujours, et pour cet effet implorez sans cesse avec moi l’Être Suprême qu’il vous dirige et vous éclaire dans toutes vos démarches.’ Hij deed ook andere correspondentie af, waaronder een brief aan een niet nader

genoemde ‘G’: Van der Goes was, zoals later zal blijken, op vrijersvoeten.

Op 10 augustus 1785 in Kopenhagen aangekomen, trof Van der Goes daar nog zijn voorganger Christiaan van Rechteren aan. Deze, reeds op doorreis naar St. Petersburg, wachtte op zijn afscheidsgesprek bij koning Christiaan VII, die bovendien nog een verklaring van goed gedrag moest geven alvorens gezant Van Rechteren Kopenhagen formeel kon verlaten. De koning handelde efficiënt door beide gezanten gezamenlijk te ontvangen voor het afscheid en het aanbieden van de geloofsbrieven. Van der Goes sprak daarbij de volgende wens uit: ‘J’aurai satisfait a mon désir, Sire, et à la fois à mon ambition, si Votre Majesté daigne approuver les efforts de mon zèle et le choix que Leurs Hautes Puissances ont faits de ma personne que je prends la liberté de recommander respectueusement à Votre Majesté.’⁸ Van der Goes stond nu aan het begin van een drieëntwintigjarige diplomatieke loopbaan.

Neutraliteit à la danoise

Zijn eerste opdracht was om te onderzoeken hoe het tol- en handelsverdrag van 1701 tussen de Republiek en Denemarken geactualiseerd kon worden. Dat bracht Van der Goes in een eerste werkcontact met de Deense regering in de persoon van de al eerdergenoemde Andreas Peter graaf von Bernstorff. De Hannoveriaan Bernstorff was in 1755 in Deense staatsdienst getreden.⁹ In 1773 minister van Buitenlandse Zaken geworden, was hij zich steeds welbewust van de noodzaak een evenwichtspolitiek te voeren en daarbij een zo strikt mogelijke neutraliteit te handhaven ten gunste van het Deense belang bij het beginsel van de vrije zee. Dicht bij huis moest de zeeverbinding met Noorwegen, dat deel uitmaakte van het koninkrijk Denemarken, te allen tijde gewaarborgd worden. De voor de Deense economie eminent belangrijke handelsvaart moest beschermd worden, evenals de verbindingen met de Deense factoirijen op de kusten van West-Indië, Oost-Azië en West-Afrika. In dat opzicht leken de buitenlandse politieke belangen van Denemarken veel op die van de Republiek. De strategische ligging van het land aan de toegang én de uitgang van de Oostzee verschaft Denemarken weliswaar macht en politieke betekenis, maar maakte het ook kwetsbaar. ‘finlandisering’, zoals dat in de Koude Oorlog heette, door Rusland of Zweden lag altijd op de loer.

Bernstorff zorgde daarom dat Denemarken op goede voet bleef met de keizerin van Rusland en de koning van Zweden. Niettemin werd hij van

tijd tot tijd gedwongen tegen de wispelturigheden van beide monarchen steun te zoeken bij andere mogendheden zoals Engeland, Pruisen of de Republiek. De gevolgen van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog voor de neutraliteit van de Deense scheepvaart inspireerden Bernstorff in 1780 een van de architecten te worden van het Verbond van Gewapende Neutraliteit met Rusland en Zweden. Het begrip gewapende neutraliteit was baanbrekend in de ontwikkeling van het volkenrecht. Ofschoon het er in het algemeen om ging de visitatie van neutrale schepen door oorlogvoerende mogendheden eventueel met geweld te verhinderen, was het verbond natuurlijk in werkelijkheid gericht tegen Engeland (en het was voor Engeland de laatste druppel om de Republiek in 1780 de oorlog te verklaren). Om de regering in Londen te apaiseren legde Bernstorff tegelijkertijd gewicht in de andere schaal van de balans door een apart handelsverdrag met Engeland te sluiten. Op die manier kon het belang van de Noorse houtexport naar Groot-Brittannië worden beschermd. Op de korte termijn was dit een mooie triomf voor Bernstorff. Maar deze stap wekte de toorn van Rusland op, waardoor hij in eigen land politiek krediet verloor en moest aftreden. Terug in het zadel in 1784 onder de prins-regent, kroonprins Frederik (wiens vader koning Christiaan VII tekenen van geestesziekte vertoonde), werd Bernstorff de meest invloedrijke minister en regeringsleider tot zijn dood in 1797. Tijdens zijn tweede ambtstermijn voerde Bernstorff een voorzichtig pro-Russisch beleid zonder het steeds assertiever wordende Zweden voor het hoofd te stoten. Tegelijkertijd zocht hij vriendschappelijke betrekkingen met andere Europese mogendheden, Engeland en Frankrijk voorop. Van der Goes volgde het doen en laten van Bernstorff nauwlettend. De Nederlandse gezant had veelvuldig toegang tot de Deense minister. Uit die contacten ontwikkelde zich een relatie van vertrouwelijkheid, waaraan ook overeenkomsten van karakter zullen hebben bijgedragen. Beiden hadden een degelijke ambtelijke training ondergaan, beiden verbonden bedaardheid en hoffelijkheid aan een ontwikkeld diplomatiek taalgebruik. Als nieuwkomer in het vak keek Van der Goes de kunst van de diplomatie af van de oudere Bernstorff. Later in Den Haag, toen hij zelf geroepen werd op het koord van de evenwichtspolitiek te dansen, moet Van der Goes tijdens zijn beproevingen met het onderhandelen over de betrekkingen met Frankrijk dikwijls inspiratie gezocht hebben in het voorbeeld van deze leermeester.

De eerste jaren van het gezantschap van Van der Goes in Kopenhagen verliepen nogal routinematig. Zijn rapportage legde veel nadruk op

handelsinformatie, zoals scrupuleus bijgehouden scheepsbewegingen in de Sont. Een jaarlijkse opgave van gepasseerde koopvaarders liet zien dat Engelse schepen verreweg in de meerderheid waren, gevolgd door schepen onder Nederlandse vlag. Ook de uit- en thuisvarende Deense Indiëvaarders werden steeds vermeld en uiteraard de passerende oorlogsschepen – Russische, Zweedse, Engelse, Nederlandse, maar ook Franse. De laatste zeilden vooralsnog de Oostzee in om aan de Baltische kust masthout voor de vloot te halen. Regelmatig schreef Van der Goes over de malaise in de Deense economie en de financiële toestand van het land. Tussen Nederland en de Deense West-Indië Compagnie speelde een kwestie over de Deense handelsposten op de kust van Guinee. Veel onrust was er in Noorwegen, waar het volgens Van der Goes zeker was ‘dat de armoede groot, de directie slecht, en het volk in sommige districten zeer ongemakkelijk is’.¹⁰ De correspondentie tussen Kopenhagen en Den Haag deed er trouwens gemiddeld zes à negen dagen over om haar bestemming te bereiken. Gezantschappen maakten gebruik van elkaars koeriers. Bij strenge vorst, als bijvoorbeeld de Grote Belt dichtvroom, kon de postzending behoorlijke vertraging oplopen en in een enkel geval zelfs verloren gaan in het drijfzand.

De relatieve kalmte in de Deense hoofdstad stond in schril contrast met de politieke ontwikkelingen in de Republiek in de jaren 1785-1787. De verhouding tussen de Staten van Holland en de stadhouder verslechterde onder de invloed van de sterker wordende patriottenbeweging. Na een flinke ruzie vertrok de stadhouderlijke familie met hofhouding uit Den Haag, hetgeen een flinke aderlating voor de diensteneconomie van de stad was. Hoe Van der Goes op deze ontwikkelingen reageerde is niet bekend. Vader Van der Goes hield zoon Maarten per brief op de hoogte: ‘Het wordt hier een rommel. Ik zal er niets over zeggen anders dan dat je er geen spijt van hoeft te hebben dat je van functie bent verwisseld. Of en wanneer de stadhouderlijke familie zal terugkomen is een onderwerp waarover verschillend wordt gesproken. Quelle perspective pour La Haye!’¹¹

In 1787 brokkelde het gezag van Willem v snel verder af. De situatie werd onoverzichtelijk. Ook tussen regenten en hervormingsgezinden boterde het steeds minder. Een burgeroorlog was niet ondenkbaar. De patriotten verwachtten veel van Frankrijk, sinds 1785 bondgenoot van de Republiek, maar de monarchistische regering in Parijs was te beducht voor oorlog met Engeland om haar beloften na te komen. Pruisische militaire interventie herstelde het stadhouderlijk bewind.¹² Prins Willem v was op 20 september 1787 terug in Den Haag. De Zeeuw Laurens

Pieter van de Spiegel volgde Van Bleiswijk op als raadpensionaris. Van der Goes toonde zich opgelucht, toen hij met de gangbare hoffelijkheid op 9 oktober 1787 de stadhouder gelukwenste met de afloop. Hij was verheugd dat er nog landgenoten waren die zich niet lieten verblinden door een 'faux patriottisme'.¹³ Deze terloopse woorden lijken een aanwijzing dat Van der Goes op dat moment nog een onderscheid zag tussen het neergeslagen patriottisme en het achttiende-eeuwse ideaal van 'ware vaderlandsliefde'.¹⁴

In de zomer van 1787 was Rusland, gesteund door Oostenrijk, met de Ottomaanse sultan in oorlog geraakt over de Krim. De zeer ambitieuze Zweedse koning Gustaaf III zag daarin een gelegenheid om het noordse, regionale machtsevenwicht in zijn voordeel te veranderen. Dit evenwicht kon worden bewaard doordat Rusland de aloude rivaliteit tussen de beide Sont-naties kundig uitspeelde of in bedwang hield. Omdat St. Petersburg het traditioneel militair expansievere buurland Zweden (waarvan Finland deel uitmaakte) nog minder vertrouwde dan het meer mercantilistische Denemarken, had Rusland in 1773 een defensief verbond met Kopenhagen gesloten. Dit verbond was voor Denemarken weliswaar een verzekering tegen Zweedse agressie, maar deze alliantie compromitteerde ook de Deense neutraliteit. In geval van Zweedse agressie tegen Rusland waren de Denen gehouden assistentie te verlenen.¹⁵

De tijd leek Gustaaf III rijp om zijn wens te verwezenlijken Noorwegen, dat aan Denemarken toebehoorde, te annexeren. Keizerin Catharina II, om hulp gevraagd, weigerde echter haar medewerking, waarop Gustaaf het over een andere boeg gooide. Eind oktober 1787 verscheen hij onaangekondigd in Kopenhagen (hij was gehuwd met een Deense prinses). Daar begon hij de Deense regering te paaien met een vriendschapsverdrag, dat natuurlijk absoluut niet tegen Rusland bedoeld was. Ondanks deze intriges van de Zweedse koning slaagde Bernstorff erin zijn voorzichtig pro-Russisch beleid te handhaven. Gustaaf III vertrok onverrichter zake uit Kopenhagen. Om zijn gezicht te redden gaf hij aan het bezoek een glimp van zuivere vriendschap door af te kondigen dat de Zweedse gezant voortaan de rang van ambassadeur zou hebben. Deze nogal ongebruikelijke stap werd door Denemarken niet gerecipieerd.¹⁶ In mei 1788 kwam de aap uit de mouw. Gustaaf zocht oorlog met Rusland. Hij eiste van Catharina II de aanvaarding van Zweedse bemiddeling in de oorlog met Turkije en het afstaan van Russisch Finland, Karelië. Bernstorff deed tegenover Van der Goes alsof er weinig aan de hand was, maar het was duidelijk dat men 'bang en verlegen' was. De

Denen begonnen hun vloot te versterken.¹⁷ De Zweden bleven druk uitoefenen op Bernstorff om zich aan hun zijde te scharen, maar die stelde zich resoluut achter het principe van *pacta sunt servanda*. Van der Goes was getuige hoe een politiek van afzijdigheid in het nauw gebracht kon worden.

Een wijnkopersdochter

Op de dag dat koning Gustaaf ten slotte de oorlog verklaarde aan Rusland, 2 juli 1788, was Van der Goes net twee weken met groot verlof vertrokken uit Kopenhagen. Het was kennelijk niet dringend genoeg om direct naar zijn post terug te keren. Van der Goes bleef tot het eind van het jaar in Nederland. Daar was een bijzondere reden voor. Op 22 december trouwde hij in Den Haag met de eerdergenoemde 'G': Geertuida Francisca Eerens. Françoise zoals Van der Goes haar later noemde, kende hij al sinds 1772. Waarom hij dan pas zestien jaar later met haar trouwde blijft in nevelen gehuld. Van der Goes was bijna 38 jaar en zijn bruid een jaar jonger. De volgende verklaringen zijn denkbaar. Ten eerste het feit dat Françoise katholiek was. Zij werd op 7 maart 1752 in Den Haag gedoopt en was een dochter van de uit Leende afkomstige Haagse wijnkoper Jacobus Eerens en de eveneens Brabantse Catharina Heppers. Het zou kunnen dat er in de protestantse familie Van der Goes enige aarzeling bestond over deze verbintenis met een niet-patriciërsdochter en nog wel katholiek!¹⁸ Een meer praktische reden kan zijn geweest dat Françoise tussen 1781 en 1787 heeft gezorgd voor haar moederloze neef Dominique Jacques Eerens, zoon van haar jongere broer dr. Petrus Paulus Eerens.¹⁹ Diens vrouw was veertien dagen na de geboorte gestorven. Eerens was hierdoor zo getroffen dat hij verkoos geestelijke te worden. Pas in 1787 was hij in staat zijn zesjarige zoon in de pastorie van Vlodrop op te nemen. Françoise reisde nu, gechaperonneerd door broer Carel van der Goes, naar Kopenhagen, nadat zij door koning Christiaan VII op 1 juni in de Deense adelstand was verheven. Sindsdien mocht zij haar familienaam als De Eerens schrijven.²⁰ Zij had in de Deense hoofdstad alle gelegenheid zich op het huwelijk voor te bereiden.

Van der Goes maakte van zijn verblijf in Den Haag ook gebruik kennis te maken met de nieuwe raadpensionaris, Van de Spiegel. In een overzicht van de situatie in Denemarken dat hij Van de Spiegel gaf, beschreef hij onder meer het nogal materialistische karakter van de Deense samenleving.²¹ De commercie was er in groot verval. Dat stimuleerde

Geertruida Francisca de Erens (1752-1803), eerste echtgenote van Van der Goes

om eigen belang als algemeen belang te beschouwen. Van der Goes noemde hovaardij en luxe de hoofdpassies van de natie. Tegenover rijksinkomsten van zeven miljoen rijksdaalders (waarvan achthonderdduizend daalders de opbrengst van de zeetol van Oresund – de Sont) stond een schuld van twintig miljoen, plus een gelijk bedrag aan roulerend inflatoir papiergeld. Het leger was echter in tamelijk goede staat en kende een korte jaarlijkse dienstplicht voor alle boeren. De vloot vormde 's lands beste verdediging.

Volgens Van der Goes waren de Denen in het algemeen Engeland zeer toegedaan, vreesden zij de Russen en haatten zij de Zweden. Over Bernstorff informeerde hij de raadpensionaris dat deze een beleid voerde om 'met alle mogendheden in rust te leven en aan die rust alles wat mogelijk is op te offeren'. Bernstorff wilde niets liever dan de Russische invloed verminderen, 'doch hij begrijpt dat het gevaarlijk voor het Rijk zou zijn dat ook zijn eigen ondergang daarmee gemengd was, indien hij op dat stuk met te veel ijver werkte'. Van der Goes gaf hoog op over Bernstorffs deskundigheid. Als deze al misslagen maakte, was dat mogelijk aan zijn aangeboren drift te wijten.

De ontmoeting met Van de Spiegel luidde een nauwe werkrelatie in die zou duren tot 1795 toen de Oranjegezinde raadpensionaris werd afgezet en gevangengezet. Veel meer dan zijn voorganger Van Bleiswijk reageerde Van de Spiegel zelf op de rapporten van Van der Goes, hetgeen deze kundige laatste raadpensionaris van de Republiek tot diens tweede leermeester in de buitenlandse politiek maakte.

Diplomatie à l'anglaise

Het ook voor die tijd niet meer zo jonge echtpaar ging begin 1789 naar Denemarken en arriveerde op 17 februari in Odense. De ijsgang in de Grote Belt verhinderde echter een snelle doorreis naar Kopenhagen. Op 7 maart was Van der Goes pas terug op zijn post, waar de hoogopgelopen spanning tussen Zweden en Denemarken al zijn aandacht vroeg. Tijdens zijn afwezigheid van ruim zeven maanden had secretaris Elias Loder als zaakgelastigde de leiding van de post waargenomen. In de tweede helft van 1788 had Bernstorff zijn hand overspeeld bij zijn pogingen buiten het conflict tussen Zweden en Rusland te blijven. Het volkenrechtelijk beginsel *pacta sunt servanda* was moreel gesproken natuurlijk een zuiver uitgangspunt, maar de politieke werkelijkheid dwong Denemarken een ruime interpretatie van zijn neutraliteitsbe-

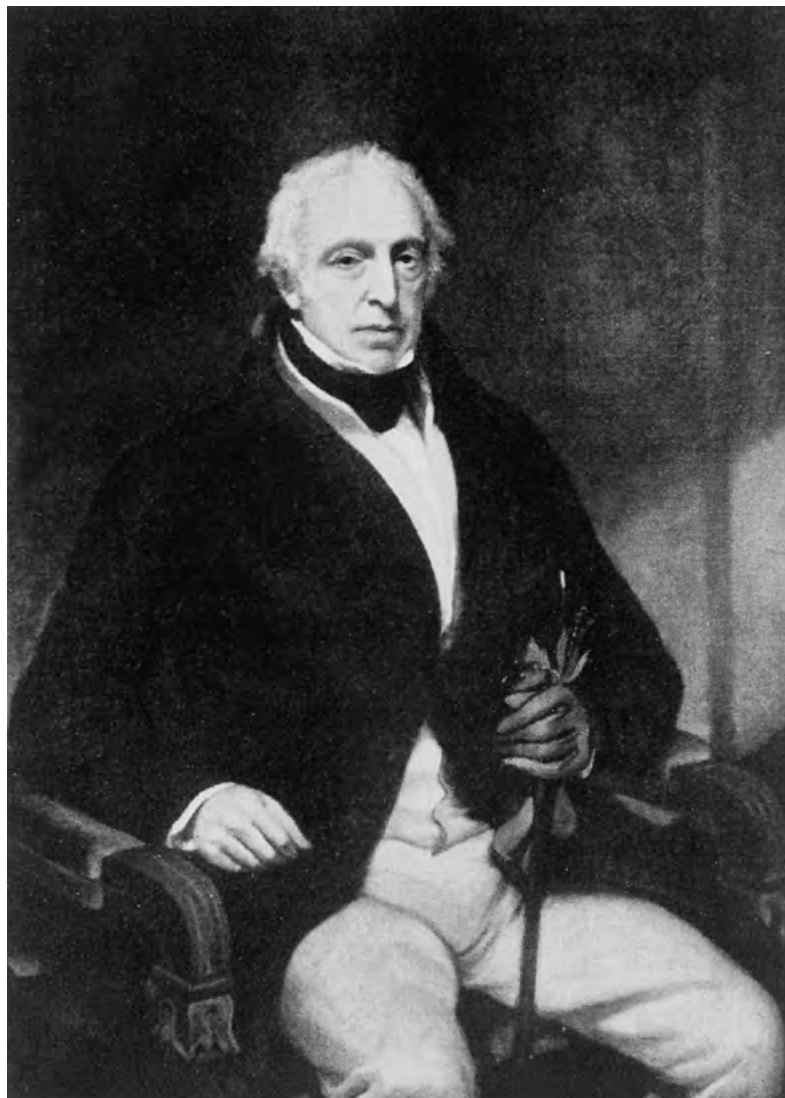
leid in te roepen. Het werd een tweeslachtige argumentatie. Denemarken zou zijn verplichtingen jegens Rusland inzake militaire bijstand nakomen, maar verder een stipte neutraliteit in acht blijven nemen. De Deense steun aan Rusland zou bestaan uit een inval vanuit Noorwegen in Zweden. Deze moest volgens de Denen aanleiding vormen voor het Zweedse volk, dat niet veel met de oorlog van deze koning ophad, om de constitutie te verzetten en de koninklijke macht verder in te perken. Dit kon moeilijk anders dan als een weinig neutrale inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van Zweden worden beschouwd. De Deense opmars begon in september. De legermacht rukte langs de kust onverwacht snel op in de richting van Göteborg. Bernstorff had echter de reactie van de Europese mogendheden zwaar onderschat. Niet alleen Groot-Brittannië en Pruisen, samen met de Republiek leden van de Triple Alliantie,²² maar ook Frankrijk keurde de Deense actie af. Onder zware diplomatieke druk kwam het al half oktober tot een wapenstilstand. De Denen trokken zich uit Zweden terug. De Britse gezant Hugh Elliot bracht deze wapenstilstand en de verlenging ervan tot eind juni 1789 tot stand door op eigen houtje zonder enige instructie van Londen een soort *shuttle diplomacy* te beginnen tussen Stockholm, Kopenhagen en Berlijn. Elliot onthield zich bepaald niet van intimidatie en bedreiging. De regeringen in Londen en Berlijn waren hierover weliswaar gepikeerd, maar het behaalde succes telde.²³ Het was net op tijd, want Zweden kreeg het moeilijk aan het Russisch front en de geallieerden wilden niet dat Zweden als mogendheid zou worden vernietigd.

De tussenkomst van de Triple Alliantie had tot gevolg dat nu ook de Nederlandse diplomatie, zij het zijdelings, betrokken raakte bij de bemiddelingspoging tussen Zweden en Denemarken, en zo mogelijk Rusland. Van der Goes ontving van Van de Spiegel de uitgangspunten van het Nederlands beleid en hield zo goed en zo kwaad als het ging contact met zijn collega in Stockholm, Jan Carel van der Borch. Het Nederlands belang lag in de vrijheid van scheepvaart en handel in de Oostzee, waarvoor een evenwicht in het Noorden en neutraliteit van Denemarken als voorwaarden werden gezien. De Republiek zou geen partij kiezen. Dit stond los van het oordeel over het gedrag van de koning van Zweden. De primaire opdracht voor de gezant in Kopenhagen was uiteraard te bewerken dat Denemarken neutraal bleef.²⁴ Begin 1789 liet de tsarina weten de goede diensten van de geallieerden te willen aanvaarden op voorwaarde dat het einddoel van een vrede terugkeer naar de *status quo ante* zou zijn. Het hielp niet dat er een complot werd ontdekt met betrokkenheid van de Zweedse ambassadeur om een Russisch oorlogs-

schip dat op de rede van Kopenhagen vastgevroren lag, in brand te steken. De Britse gezant deed een duit in het zakje door te beweren dat er een Nederlandse vloot in gereedheid werd gebracht om de interventie van de geallieerden kracht bij te zetten. Van der Goes polste begin april Bernstorff over hoe deze zou reageren op een bemiddelingspoging door de geallieerden. De Deen bekende Van der Goes zijn lastige positie. Men wilde buiten de oorlog blijven, maar Denemarken kon op dit moment niet op een eerlijke wijze de alliantie met Rusland verlaten. Bernstorff verlangde daarom vriendschap van de andere mogendheden en zou het grievend vinden als de geallieerden Denemarken, zonder met Rusland in oorlog te zijn, met geweld zouden behandelen. Er werd door de gezanten van de geallieerden en Rusland zo heftig geïntrigeerd dat hij niet meer wist op wie hij zich moest verlaten. En wat betekende nu weer, zo vroeg hij, het uitrusten van een vloot in de Republiek? Van der Goes kon hem op dat punt geruststellen. Elliot sprak niet namens de Republiek. Het ging om een normale oefenreis. In zijn rapport over het gesprek aan de raadpensionaris merkte hij terloops enigszins parmantig op dat Bernstorff alleen dan zo openhartig is 'wanneer hij meent tot een eerlijk man te spreken, die zijn uitdrukkingen niet verdraait'.²⁵

Hugh Elliot bleef eigenmachtig optreden. Toen hij Van der Goes er toe probeerde over te halen een door hem zonder instructie opgesteld memorandum aan de koning van Zweden mede te ondertekenen (de Pruis had het al gedaan), was de maat vol. Van der Goes beklaagde zich bij Van de Spiegel die bevestigde dat Elliots optreden niet alleen in Den Haag, maar ook in Londen en Berlijn irritatie oproep. Van der Goes kon de Brit laten weten dat hij een openlijk 'desaveu' van de Staten-Generaal riskeerde als hij doorging zich 'de kwaliteit van universeel minister aan te matigen'.²⁶ Hij moest Elliot evenwel met de grootste prudentie behandelen om te voorkomen dat er vermoedens ontstonden over onenigheid tussen de geallieerden.

Het duurde toch nog weken voordat Bernstorff er mee instemde terug te keren naar een politiek van strikte neutraliteit. De wapenstilstand bleef behouden. Van der Goes kreeg een felicitatie van Van de Spiegel voor zijn inspanningen voor de geallieerde bemiddeling. Maar in juli 1789, terwijl in Parijs de revolutie woedde, was er in Kopenhagen weer diplomatieke storm op til. Een Deens eskader stak in zee om positie in te nemen bij het eiland Bornholm, naar het leek ter bescherming van een Russisch eskader. Elliot en de nieuwe Pruisische gezant, de jonge Von Arnim, beschouwden dat, evenals Van der Goes, als een mogelijk-

*Hugh Elliot (1752-1830), de Britse gezant in Denemarken
met wie Van der Goes het aan de stok kreeg*

ke inbreuk op de neutraliteit. Omdat Elliot en Arnim wel vermoedden welke slechte naam zij hadden, vroegen zij Van der Goes de zaak op te nemen met Bernstorff. Deze ontstak in drift over de bemoeizucht van Arnim en in het bijzonder Elliot. De Russen hadden de Denen inderdaad als blijk van vriendschap gevraagd het Russisch eskader te escorteren. Bernstorff had dit verzoek vertrouwelijk met Elliot opgenomen waarop besloten was er niet aan te voldoen. Vervolgens had Elliot dit op ongepaste wijze naar buiten gebracht. Toen de Russische gezant had bedreigd dat de tsarina dit niet zou accepteren, had Bernstorff de vloot toestemming gegeven toch uit te zeilen, maar alle contact met welke scheepvaart dan ook te vermijden. Van der Goes hield de Deense minister voor dat te land zo'n instructie heel goed uitvoerbaar was, maar dat men ter zee toch zeer afhankelijk van de wind was. Bernstorff bromde nog dat het hem niets kon schelen als de Deense vloot de Zweedse zou tegenkomen. Immers de Zweden brachten alle Deense koopvaarders op die zij te pakken konden krijgen, maar hij gaf toe en zei dat Van der Goes kon opschrijven dat de Deense oorlogsbodems zeer binnenkort zouden terugkeren en dat daarmee aan de Russische wens tot betoon van vriendschap was voldaan.²⁷

Naar Madrid

Van der Goes had zijn buik vol van zijn Britse collega. Hij polste bij de raadpensionaris of hij niet overgeplaatst kon worden: 'In Kopenhagen kan ik toch niet blijven. Mijn schulden moeten hier dagelijks vermeerderen en daarenboven maakt de Heer Elliot het mij zo bitter dat ik moet verkiezen droog brood in rust te eten boven de continuele "tracasserieën" en hatelijkheden die ik goddeels verplicht ben te slikken en te smoren, omdat hij gezant is van een Hof waar de politiek mij aan verbindt.'²⁸ Tegen Elliot en Arnim zei Van der Goes dat zij er beter aan deden de Deense regeringsleider voorlopig te mijden. Deze gespannen situatie duurde tot het eind van het jaar, toen Elliot uit Londen verlof kreeg aangezegd en uit Kopenhagen vertrok.²⁹

Van der Goes bleef nog tot 1793 in Kopenhagen. Die periode was minder enerverend en verdient daarom minder aandacht. De Nederlandse gezant rapporteerde meer dan eens zinnen als: 'Alles is hier stil, en mijnes wetens is er niets voorgevallen Uwer Hoog Mogende dierbare attentie waardig.'³⁰ In de correspondentie met Den Haag schemert door dat Van der Goes problemen met zijn gezondheid begon te krijgen.

Reumatische pijnen hielden hem meer dan eens aan huis gekluisterd. Meer dan in het begin zocht hij ontspanning buiten de stad en vatte hij zijn belangstelling voor het theater weer op. In januari 1792 speelde hij zelfs samen met Françoise en enkele collega's mee in een toneelstuk in de Kopenhaagse schouwburg.

Al in 1789 begon een discussie over de volgende standplaats voor gezant Van der Goes. Eerst was St. Petersburg in beeld, maar Van der Goes had ondershands vernomen dat ook Madrid zou vrijkomen, hetgeen onjuist bleek. Hij schreef aan Van de Spiegel: 'Schoon de commissie in Petersburg bijna 2 maal beter dan de mijne betaald is en dat ik van begrip ben dat men met dat geld in alle landen van de wereld decent leven kan mag ik dezelve niet ambiëren, ondervindende dat ik niet zou kunnen bestaan in een klimaat, veel kouder dan dat van Denemarken.'³¹ Zijn reumatische klachten bleven hem parten spelen. Van der Goes stelde voor om hem daarom ergens in Duitsland te plaatsen, indien hij maar wel hetzelfde traktement als in Kopenhagen (10.000 gulden of in huidige koopkracht ongeveer 85.800 euro) zou krijgen. Pas in 1793 werd op de overplaatsing teruggekomen na de dood van gezant Daniël Hogguer in Hamburg. Van de Spiegel zei dat hij Van der Goes een betere post gunde maar dat, indien Van der Goes persisteerde op Hamburg, hij zijn beste diensten zou aanwenden, al voegde hij daaraan toe dat het traktement minder zou zijn. Van der Goes zette zijn zinnen op Hamburg. Hij wilde nu echt weg uit Kopenhagen. Zijn enige wens was om de titel van buitengewoon gezant te behouden, 'puisque il n'est pas agréable de devenir d'Évêque Meunier' (want het zou niet prettig zijn van generaal gewoon soldaat te worden).³² De raadpensionaris waarschuwde hem nogmaals na diens gesprek met oom Franc van der Goes, die namens Amsterdam in de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland zat: 'Er is wel kans om U die post te bezorgen, maar ik moet nog eens repeteren het oude spreekwoord Bezint eer gij begint: is deze verandering voor U wel nuttig?'³³ Van der Goes sloeg deze waarschuwing kennelijk in de wind, want in april 1793 volgde zijn benoeming tot gevolmachtigd minister bij de Nedersaksische Kreits met standplaats Hamburg. Van der Goes schreef een dankbare 'juichbrief' aan prins Willem v en bereidde zijn definitief vertrek uit Kopenhagen voor. Hij zou via Sleeswijk, waar hij met zijn vrouw enkele dagen te gast zou zijn bij de Deense legercommandant prins Carel van Hessen, en Hamburg naar Den Haag reizen, waar hij begin augustus hoopte aan te komen.

Intussen ging de familie met haar net van relaties aan het werk. Madrid was nu toch vrijgekomen. Ambassadeur Jacob Godefroy graaf

van Rechteren had in juni 1793 om persoonlijke redenen zijn ontslag gevraagd.³⁴ Franc van der Goes liet zijn neef Maarten weten dat hij de raadpensionaris erover had aangesproken. Er waren nog geen andere kandidaten, maar er was wel haast bij. Amsterdam zou de benoeming van Maarten willen voordragen, waarop Van de Spiegel al snel de instemming van de stadhouder verkreeg. Van der Goes toonde zich ook nu nog koppig. Hij probeerde nogmaals Hamburg te behouden maar dan met een hoger traktement. Van de Spiegel weigerde in afgemeten bewoordingen in een brief die de toon had van: nu moet je niet verder zeuren.³⁵ Vader Adriaan stuurde hem een briefje waarin hij vermanend schreef of Maarten wel beseftte hoeveel de raadpensionaris voor hem had gedaan. Op 12 juli aanvaardde Van der Goes zijn benoeming in Madrid. Het zou niet de laatste keer zijn dat hij onder druk gezet moest worden om een nieuwe functie te aanvaarden. Zelf vroeg hij nu wel ontslag als tweede secretaris van Den Haag, hetgeen hem werd verleend en hem zonder veel arbeid te hebben verschaft een pensioen opleverde.³⁶

In het jaar waarin de Franse koning Lodewijk xvi werd onthoofd, Frankrijk de 'tirannen'-koning George III van Groot-Brittannië en prins Willem v in de revolutionaire ban deed, en de oorlog begon waarin de oude Republiek ten onder zou gaan, kreeg Van der Goes zijn overplaatsing naar Madrid. In de Deense hoofdstad had hij de gelegenheid gekregen om zich de kunst der diplomatie eigen te maken en zijn vaardigheden aan te scherpen. Als toeschouwer van en betrokkene bij de uitvoering van het buitenlands beleid van Andreas Bernstorff kon hij lering trekken uit een drietal ervaringen, waarmee hij later als chef van de Bataafse diplomatie zijn voordeel kon doen in zijn confrontatie met de Franse overheersers. Allereerst ervoer hij dat een buitenlands beleid gebaseerd louter op moreel hoogstaande principes van volkenrecht niet goed te handhaven was, wanneer de *raison d'état* in het geding kwam. Juist in het geval van een klein, maar strategisch belangrijk gelegen land kon het gebruik van geweld dan onvermijdelijk het gevolg zijn. In de tweede plaats ervoer Van der Goes dat een neutraliteitsbeleid weliswaar een gulden middenweg was, maar dat neutraliteit in de praktijk vele interpretaties kende waardoor handhaving van zo'n beleid veel kunst en vliegwerk vergde en concessies vereiste. Ook dat bleek een les voor later. En ten derde leerde Van der Goes beseffen dat vertrouwen het belangrijkste instrument van het diplomatieke verkeer is. Snoeverij en dubbelhartigheid legden het uiteindelijk af tegen bescheidenheid en overtuigingskracht. De Deense periode verschaftte hem daarnaast een

vruchtbare werkrelatie met raadpensionaris Van de Spiegel. Diens betrokkenheid in de onderlinge correspondentie³⁷ leverde Van der Goes een leerzaam inzicht in Van de Spiegels beleid van ‘schikken en plooiën’ om te proberen de kwetsbare Republiek tot middelpunt van gemeenschappelijk belang van de omliggende mogendheden te maken.

In zijn correspondentie met Van de Spiegel verwees Van der Goes een paar keer naar een kennelijk favoriet leerboek: *Des principes des négociations pour servir d'introduction au droit public de l'Europe fondé sur les traités*, door Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785). Deze Franse filosoof was vooral bekend om zijn scherpe kritiek op de economische politiek. Hij ontwikkelde ook een leer van moraal in de internationale politiek en het volkenrecht waarmee hij zich afzette tegen het machiavellisme van de Europese machthebbers. In zijn boek betoogde Mably dat verdragen hun oorlogszucht alleen konden inperken zolang die verdragen in alle openheid, goede trouw en eerlijkheid werden uitgevoerd. Mably meende dat door een ‘opeenstapeling’ van vredesverdragen de ontwikkeling van het volkenrecht naar een kosmopolitisch niveau kon worden getild, waaruit een ‘grondwet voor Europa’ kon ontstaan.³⁸ De elementen openheid en goede trouw waren terugkerende kenmerken van de opvatting van Van der Goes over de internationale betrekkingen. Hij probeerde in zijn diplomatie daar vaak naar te handelen, maar hij zal even vaak hebben moeten erkennen dat goede trouw in internationale betrekkingen als wezenlijk voor het verlicht en revolutionair gedachtegoed, zoals Mably betoogde,³⁹ nog geen gemeengoed was.

Omwenteling

Toen Van der Goes in de nazomer van 1793 naar Spanje vertrok, was de politieke toestand in de Republiek verder gepolariseerd. De Staten-Generaal werkten niet bepaald enthousiast mee om de versterking van de defensie tegen de Franse inval in Brabant eerder dat jaar, financieel mogelijk te maken. Vooralsnog werd de opmars bij Willemstad gestuit. Het was kolonel Carel van Boetzelaer, grootmeester van de Nederlandse vrijmetselaars, die de vesting met succes verdedigde. Wat de Fransen in de zuidelijke Nederlanden hadden veroverd ging daarna dankzij de Oostenrijkers voor hen verloren.

De Republiek was nu verbonden met Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Spanje, waaraan Frankrijk – in de greep van de Terreur – in maart 1793 eveneens de oorlog had verklaard. De geallieerde samenwerking in

deze Eerste Coalitie tegen Frankrijk liet veel te wensen over. De inspanningen van de bondgenoten liepen sterk uiteen. Engeland had naast strategisch vooral financieel belang bij de onafhankelijkheid van de Republiek en bij behoud van de Oostenrijkse invloed in België als buffer tussen Nederland en Frankrijk. Engeland had bovendien serieuze binnenlandspolitieke en economische problemen. De Britse regering, en niet in de laatste plaats koning George III, was huiverig om betrokken te raken in continentale avonturen. Kortom, Engeland was niet bereid zelf de wapens op te nemen om de Republiek te verdedigen.⁴⁰ In de Britse visie was het herstel van het machtsevenwicht de taak van een continentale grote mogendheid: Pruisen of Oostenrijk. Pruisen was echter op dat moment niet geïnteresseerd in zijn westelijke buur. Prioriteit had de ophanden zijnde verdeling van Polen. Oostenrijk had daar uiteraard ook belang bij en wilde bovendien eigenlijk het liefst België zien te ruilen tegen het bezit van Beieren. De Republiek was daarom geen prioriteit voor Oostenrijk. De onenigheid over de oorlogsdoelen leidde tot gebrek aan doortastendheid op het slagveld, hetgeen Frankrijk de gelegenheid gaf zich militair te herstellen. In augustus 1793 verklaarde het revolutionair bewind in Frankrijk de geallieerden de totale oorlog waartoe de gehele bevolking werd gemobiliseerd: de *levée en masse*. Bondgenoot Spanje werd nu het zuidwestelijk theater van de revolutionaire expansiedrang.

Door de oorlogstoestand moest Van der Goes een lange omweg maken om zijn nieuwe post te bereiken. Hij reisde met zijn gezin, zijn broer Carel en een kamerdienaar over Londen naar Falmouth, diep in Cornwall. Daar ontstond oponthoud, omdat de pakketboot naar La Coruña onder oorlogstoestanden geen rijtuigen meenam. Men moest rekening houden met aanvallen van Franse kaperschepen en dan waren zware ladingen zoals drie dienstrijtuigen van de Nederlandse gezant een te grote last. Er moest voor deze bagage een ander vaartuig worden gevonden. Door tussenkomst van ambassadeur Anne Willem van Nagell in Londen zond de Britse minister Lord Grenville een opdracht aan de *Agent for His Majesty's Packets* om de Nederlandse diplomaat alle hulp te verlenen. Door aanhoudende tegenwind vertrok het gezelschap, aangevuld met ambassadeur Van Rechteren, pas op 14 oktober, maar arriveerde al twee dagen later in La Coruña. Onderweg werd de pakketboot in de Golf van Biskaje inderdaad opgejaagd door een Franse kaper, maar de zeilkunst van de Engelse schipper voorkwam het ergste.⁴¹ De reis naar Madrid met de meegebrachte dienstrijtuigen, waarvoor muil dieren waren gehuurd, vergde twee weken. Van Rechteren en Van der Goes werden op 15 no-

Manuel de Godoy y Álvarez de Faria, hertog van Alcudia (1767-1851), eerste minister van Spanje. Van der Goes zond dit portret in de diplomatieke post naar Den Haag ter kennisneming

vember 1793 gelijktijdig door de Spaanse koning Karel IV en koningin Maria Louisa ontvangen voor respectievelijk afscheidsgehoor en het aanbieden van de geloofsbrieven, in aanwezigheid van de regeringsleider Manuel de Godoy, hertog van Alcudia en vrijer van de koningin. De verbindingen met Nederland waren moeizaam. Weken en soms maandenlang kon Van der Goes verstoken blijven van instructies en nieuws uit Den Haag en niet zelden gingen koerierszendingen verloren omdat er weer een pakketboot was gekaapt. Zijn algemene instructie betrof onder meer een aantal zaken van handel en scheepvaart waaraan hij zich de eerste tijd kon wijden. Voor commerciële zaken kon Van der Goes een beroep doen op een behoorlijk consulaire netwerk, dat overigens formeel onder de Directie van de Levantse handel in Amsterdam ressorteerde. Pas in oktober 1794 kreeg hij assistentie van een nieuwe handelsattaché, Willem Hendrik van Nieuwerkerke, die een gedegen en loyaal medewerker werd. De behandeling van handelszaken kostte niettemin veel tijd (het gezantschapsarchief bleek een 'zeer liederlijke boedel') en oneindig geduld in dit land waarin het tempo bepaald niet werd bevorderd door de preoccupatie in de binnenlandse politiek met eindeloze hofintriges.

De almachtige Alcudia was daarvan een illustratief voorbeeld. Van der Goes had moeite de finesses van zijn wijze van handelen te doorgronden: 'het is moeilijk dit alles te begrijpen, doch daar zijn in dit land vele onbegrijpelijke zaken'. Het tijdrovende en dure hofleven beviel hem nog minder. Het koninklijke hof reisde als een circus rond tussen residenties in Madrid, het Escuriaal, Aranjuez en St. Ildefonse. Het corps diplomatique moest steeds volgen (vierdubbele huishouding!) al of niet gehuld in zware en rijk geborduurde galakleding. Belangrijk nieuws uit deze kring was bijvoorbeeld dat koning en koningin op dezelfde dag van hun rijdier vielen (de koning van zijn paard en de koningin van haar ezel) waarbij zij onaangename kwetsuren opliepen.⁴²

Met de gladder Alcudia stond Van der Goes duidelijk op minder vertrouwelijke voet dan met Bernstorff. Uitweiding over de Spaanse buitenlandse politiek kwam in zijn rapportage slechts weinig voor. Van der Goes hield zich dan ook wellicht noodgedwongen meer bezig met het zo nauwkeurig mogelijk analyseren van de onregelmatige berichten over de steeds wisselende krijgskansen in de oorlog tussen Frankrijk en Spanje.

Eind 1794 namen de zaken een cruciale wending voor Van der Goes, niet alleen politiek maar ook persoonlijk. De Fransen waren opnieuw België

binnengevallen. Oostenrijk, zonder steun van Engeland of Pruisen, ontruimde zijn Nederlandse gewesten. In Amsterdam manifesteerden zich openlijk patriotten als Rutger Jan Schimmelpenninck, Samuel Wiselius en Isaac Alexander Gogel. Van der Goes vernam in november de capitulatie van 's-Hertogenbosch. Generaal Jean-Charles Pichegru stond voor de grote rivieren. Op 28 januari 1795 schreef Van der Goes aan Van Nagell dat hij uit een brief uit Nederland had begrepen dat de Fransen waren teruggeslagen bij een poging de Waal over te steken. De ondergang van de oude Republiek had echter inmiddels op 19 januari plaatsgevonden. Het stadhouderlijk gezin had de wijk genomen naar Engeland. Raadpensionaris Van de Spiegel was afgezet.⁴³

De Nederlandse gezant bleef daarna verstoken van officiële missiven, nieuws en geldwissels tot half mei 1795. Ook het contact met Van Nagell was verbroken. Van der Goes moest varen op gegist bestek, dat wil zeggen: op geruchten en stukjes nieuws die hij van zijn collegae ontving. Zolang hij geen nieuwe instructies kreeg, besloot hij te handelen volgens de oude. Eind februari vond hij het raadzaam Alcudia te schrijven dat hij uit informele berichten vernomen had dat de stadhouder het land had verlaten. Alcudia antwoordde uit naam van de koning dat zolang de situatie zich in Nederland ontwikkelde, Van der Goes kon blijven rekenen op de protectie van Zijne Majesteit en dat Z.M. zich het lot van de prins aantrok.⁴⁴ Begin maart ging de Spanjaard ertoe over alle Nederlandse schepen in Spaanse havens onder embargo te plaatsen. Alcudia verklaarde na het protest van Van der Goes dat deze order was uitgegaan zodra de koning had vernomen van 'l'occupation totale de la Hollande par les armées Françaises'. Dit was niet geschied om de vriendschap met de Republiek te krenken, maar om Spaanse eigendommen te vrijwaren. Consul Thomas Gavino in Gibraltar schreef Van der Goes of hij vooral geen enkel contact meer met hem wilde zoeken, zoals naderhand bleek op bevel van de Britse gouverneur van de rots, generaal Charles Raynsford. Van der Goes raakte in het diplomatieke nauw. Eindelijk bereikte hem op 13 mei een instructie van 24 februari waarin werd afgekondigd dat het stadhouderschap was opgeheven en ieder ontslagen was van zijn eed aan de prins. De sfeer van de betrekkingen met Alcudia veranderde toen bleek dat de Spanjaard eind juni eerder dan Van der Goes op de hoogte was van het vernederende Tractaat van Den Haag dat de Republiek tot bondgenoot van Frankrijk maakte. Van der Goes wilde opnieuw de slepende kwestie van de gedetineerde schepen opbrengen, maar Alcudia vroeg hem koeltjes of hij daarvoor wel instructie had en zo ja, van wie. Het lukte hem pas in augustus Alcudia ervan te

overtuigen dat de schepen eigendom waren van de prins noch van de Staten-Generaal, maar particulier eigendom. Het embargo werd echter pas opgeheven nadat Spanje in Bazel eenzijdig een vredesakkoord met Frankrijk had gesloten.⁴⁵ De verbindingen met Den Haag werden toen hersteld. Van der Goes verklaarde in zijn correspondentie dat hij alle instructies van het nieuwe bewind ‘zorgvuldig en zonder verzuim, met alle ijver zou uitvoeren’.⁴⁶ Pas in september ontving hij de tekst van het Tractaat van Den Haag van 16 mei 1795. Van der Goes wenste de heren Staten-Generaal daarmee eerbiedig geluk, maar uit zijn toevoeging van hoop kan ook twijfel gelezen worden: ‘de goede God tegelijk biddende, dat dit tractaat ’s lands welzijn, vrijheid en onafhankelijkheid zal ver-eeuwigen’.

Zuivering overleefd

Omstreeks deze tijd leed Van der Goes in heviger mate aan een ziekte die hem al zo’n drie maanden parten speelde. Bij zijn oude reumatische klachten kwamen nu galkolieken en terugkerende koortsen. In september 1795 nam Van Nieuwerkerke de correspondentie met Den Haag over en alarmeerde hij de nieuwe griffier van de Staten-Generaal, Willem Quarles. Madrileense artsen meenden dat het leven van de gezant in gevaar was. Hij was afgemat, afgevallen en niet in staat uit bed te komen. Begin oktober vroeg Van Nieuwerkerke Den Haag permissie Van der Goes tot herstel van zijn gezondheid naar Frankrijk te laten gaan. Zijn toestand verslechterde echter snel. Hij was op sterven na dood. Van Nieuwerkerke rapporteerde Quarles dat Van der Goes in de nacht van 3 oktober ‘op het uiterste’ was geweest. De artsen hadden hem toen ‘een lavement van quine geadministreerd’ waardoor de koorts enigszins week. Het lijkt erop dat Van der Goes malaria had.

Kort daarna trof het echtpaar Van der Goes een nog groter onheil. Na een hevige ziekte van slechts drie dagen stierf hun enig kind, de zesjarige Marianne, op 28 oktober.⁴⁷ Maarten en Françoise hielden het thuis niet meer uit. Zij kregen onderdak aangeboden bij de Portugese ambassadeur. Er werd besloten niet langer te wachten op de reactie uit Den Haag. Op 5 november vertrokken de Van der Goesen naar de grens bij Bilbao en vandaar naar Bordeaux waar zij na een reis van 23 dagen aankwamen.

Van der Goes dicteerde in Bordeaux aan zijn vrouw een brief aan Quarles: ‘Mijn toestand heeft door deze reis veel gewonnen. De kolieken

hebben mij, zoals voorzegd was, geheel verlaten. Alleen blijft in mij een grote zwakheid in armen en benen, en een soort lammigheid in de handen, gewone gevolgen van die fatale ziekte, welks genezing veel geduld vereist.⁴⁸ Hij wilde onder geen beding terug naar Madrid. Begin 1796 werd zijn terugroeping geregeld. Het voorstel van het nieuw ingestelde Comité voor Buitenlandse Zaken van 19 januari was in milde termen gesteld: ‘dat de Envoyé Van der Goes, uit hoofde zijner indispositie op een honorabele wijze zou worden gerappelleerd, met verklaring dat H.H.M. genegen zijn, hem, na het herstel zijner gezondheid in een andere post te employeren en met behoud van zijn tractement gedurende een half jaar.’ Uit correspondentie van zijn vrouw blijkt dat Van der Goes zeer verrast was over de classificatie eervol omdat hij dat, na alles wat er in Nederland gebeurd was, niet meer had verwacht.⁴⁹ Hij was immers een diplomaat van de ‘oude orde’. Het duurde echter tot mei van dat jaar, voordat de Van der Goesen via Parijs in Den Haag waren teruggekeerd. Van der Goes was nu 45 jaar, zonder nieuwe aanstelling, feitelijk ambteloos burger, zonder inkomen en met nogal wat schulden in Spanje.

Ambteloos zeker, maar Van der Goes was niet ontslagen zoals een flink aantal van zijn collega-gezanten. Het revolutionaire bewind wilde ook in de buitenlandse dienst de bakens verzetten en ‘Bataafse’ gezanten aanstellen op wie politiek kon worden vertrouwd. Illustratief is hier het geval van Arend Willem van Reede, vriend van Van der Goes, die veertien jaar gezant was geweest in Berlijn. Eind oktober 1795 werd hij met onmiddellijke ingang teruggeroepen ‘als schuldig aan verraad tegen zijn vaderland met de last zich bij de Staten te komen verantwoorden’. Van Reede kreeg opdracht om bij zijn afscheidsgesprek te zeggen dat de betrekkingen met Pruisen onveranderd goed bleven, maar dat, nota bene, de terugroeping uitsluitend hemzelf, Van Reede, betrof omdat hij het vertrouwen had verloren. Van Reede rapporteerde onderkoeld terug dat de Pruisische regering weigerde zijn rappel aan te nemen. De omstandigheden waren er niet naar dat deze de koning van Pruisen toelieten het nieuwe bewind in Nederland te erkennen. Van Reede mocht wel Berlijn verlaten maar niet het land. De Staten reageerden opgewonden en gingen steun zoeken bij de nieuwe Franse bondgenoot om de erkenning door Pruisen te bewerkstelligen. Dat zou echter nog een tijdje duren.⁵⁰

De voorraad ervaren ‘revolutionaire’ diplomaten was niet groot. In het Comité voor Buitenlandse Zaken onder de patriottische leider Pieter Paulus, was Willem Anne Lestevenon van Berkenrode de enige met

diplomatieke ervaring.⁵¹ Bij deze zuivering moest het bewind oppassen het kind niet met het badwater weg te gooien. Van der Goes bleef boven de markt hangen, misschien zelfs geholpen door zijn persoonlijke omstandigheden. Nogal geïsoleerd van het vaderland, bleef hij in Madrid dienstvaardig zijn werk doen. Hij had kennelijk onvoldoende politieke binding met het oude stelsel om ontslag te vragen, zoals Van Nagell in Londen wel deed. Van der Goes had zich nooit als een uitgesproken Oranjegezinde laten kennen, evenmin als verklaarde patriot. Hij was zeker niet van het hoofdstuk 'haat' tegen het stadhouderlijk regime. Van der Goes was eerder van de 'rede', maar hij had in zijn rapportages weinig bewondering voor het dikwijls grove optreden van het Franse revolutionaire regime en zijn bevrijdingsscharen. Simon Schama rangeerde Maarten van der Goes onder het conservatieve Amsterdamse patriciaat: 'men who dominated the Francophile interest in the 1780's and who thought of themselves as the "natural" successors to power on the defeat of their Orangist adversaries'. Maarten van der Goes was geen Amsterdammer. Schama bedoelde wellicht zijn oom, Franc van der Goes.⁵² Maarten van der Goes beschikte niet over een opmerkelijk fortuin, zodat er natuurlijk ook een financiële reden was om zich in deze woelige tijden koest te houden. Hij kwam bovendien uit een bestuurdersfamilie waarin het dienen van de publieke zaak vooropstond.

Vader Adriaan toonde eerder, tijdens de crisis van 1785-1787, een bijna flegmatieke benadering van de moeilijkheden in zijn brieven aan zoon Maarten. 'De [Haagse] burgerij begint ongerust te worden over de absentie van het hof die hen inkomstenderving brengt. Zij hebben geprobeerd een rekest aan te bieden aan de soeverein [de Staten-Generaal] om hen te beloven Montesquieu te engageren [de scheiding der machten in te voeren] en de prins te vragen terug te keren en het commando van het garnizoen weer op zich te nemen.' Adriaan twijfelde of het de burgerij zou worden toegestaan zich op de een of andere manier met staatszaken te bemoeien. In mei 1786 heette het: 'les affaires publiques se embrouillent de plus en plus, en wie kan dat oplossen?'⁵³ Maarten bewaarde in zijn archief een krantenknipsel uit de *Hamburgische Neue Zeitung* van 31 oktober 1787 waarin melding werd gemaakt van het mogelijk terugroepen van de gezanten Brantsen uit Parijs, Franco van Berckel (broer van de Amsterdamse pensionaris) uit Amerika, Dirk Wolter van Lynden uit Londen en Jan Carel van der Borch uit Stockholm omdat zij in ongenade gevallen waren. Van der Goes stond ook in dat rijtje.⁵⁴ Alleen Brantsen en Van Lynden werden daadwerkelijk teruggeroepen. Uit de eerdergenoemde brief van Françoise van der Goes uit Bordeaux

kan worden afgeleid dat Van der Goes rekening hield met ontslag na de omwenteling. Wat er ook van zij, het is niet met zekerheid vast te stellen aan welke zijde van de politieke tweedracht hij op dat moment stond. Aan het expliciet maken van een keuze bij de Bataafse omwenteling ont kwam hij.

Vader Adriaan werd, zoals reeds beschreven, na de omwenteling zelfs benoemd tot voorzitter van de provisionele raad van Den Haag.⁵⁵ Opmerkelijk is dat ‘burger en medeburger’ Maarten van der Goes, een jaar na zijn terugkeer in Den Haag op 3 mei 1797, met grote meerderheid verkozen werd tot lid van die gemeenteraad waarvoor hij nog diezelfde dag bedankte, omdat, zo schreef hij, ‘ik in een andere loopbaan zijnde dezelve verlang te vervolgen, overtuigd in dat vak mijn vaderland beter van dienst te kunnen zijn’.⁵⁶ Zijn jongere broer Franc van der Goes bleef na de omwenteling thesaurier van Den Haag. Er bestond kennelijk geen politieke weerstand tegen de familie Van der Goes en evenmin getuigden de Van der Goesen van weerstand tegen de Bataafse Republiek. Een zekere reputatie van gematigd en ervaren bestuurder zal aanleiding zijn geweest voor het Bataafs bewind om Van der Goes in augustus 1797, toen hij geheel hersteld was, een nieuwe aanstelling te geven, als commissaris bij de vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Groot-Brittannië in Lille.